

Ad Seneca Epistulae

Βασιλειος Φ. Δρολιας ©

Η αναγγελία για την ανακάλυψη των γραμμάτων του Λουκίλιου προς τον Σενέκα προσέφερε στην κοινότητα των φιλολόγων την μεγαλύτερη έκπληξη και ανακάλυψη των τελευταίων διακοσίων χρόνων. Δεν είναι το συνηθέστερο των γεγονότων να ανακαλύπτονται κείμενα τόσο σημαντικά και τόσο παλιά με τρόπο που φαντάζει αρκετά μυστηριώδης. Είναι το όνειρο καθενός από μας, να μπορούσαμε να είχαμε στα χέρια μας κάποια από όλα τα αρχαία κείμενα που χάθηκαν στο πέρασμα του χρόνου. Τα χαμένα φιλοσοφικά του Αριστοτέλη, τα χαμένα δράματα του Αισχύλου και του Σοφοκλή, τα χαμένα βιβλία του Ηράκλειτου. Και σε αυτήν ακριβώς την λίστα ήταν και τα γράμματα του Λουκίλιου προς τον Σενέκα.

Η πρώτη αναφορά σε αυτά φαίνεται σε ένα γαλλικό κείμενο του δέκατου όγδοου αιώνα και έκτοτε συχνά πυκνά ακουγόταν φήμες για την ύπαρξη αυτών των γραμμάτων σε κάποιο χειρόγραφο που κάποιοι κρατούσαν, και μετέφεραν από κληρονόμο σε κληρονόμο. Ποτέ κανείς δεν ομολόγησε πως έχει δει το κείμενο και ποτέ κανείς δεν γνώρισε κανέναν που να ομολόγησε πως το έχει δει. Αλλά η φήμη συνέχιζε να υπάρχει και να ακούγεται με την λίγο μυθική έννοια που έχουν όλα τα ζητήματα που έχουν κατά βάθος και πολύ συνομωσία μέσα τους.

Σήμερα πια, κρατάμε στα χέρια μας ένα μεγάλο μέρος αυτών των επιστολών ύστερα από ένα πακέτο που έλαβε ο καθηγητής της Ρωμαϊκής Ιστορίας του πανεπιστημίου του Cambridge με αποστολέα μια άγνωστη διεύθυνση και γραμματόσημα από την Βενεζουέλα. Η εγκυρότητα των επιστολών φάνηκε σιγά σιγά ύστερα από τις επισταμένες έρευνες του καθηγητή Johnathan Aslix και οι επιστολές παρουσιάστηκαν σε διεθνή συνέντευξη τύπου πριν από έξι μήνες στο Λονδίνο. Η δημοσίευση των κειμένων που γίνεται αυτή τη στιγμή από τις πανεπιστημιακές εκδόσεις του Cambridge προκαλεί το ζήλο όλων των εκδοτικών οίκων προκαλώντας με την σημασία των κειμένων και με την βαρύτητα της νέας δημοσίευσης μια γενική ταραχή στον χώρο της αρχαίας φιλολογίας.

Ο Σενέκας ως γνωστόν έγραψε μια σειρά από εκατόν είκοσι τέσσερα γράμματα προς τον φίλο του Λουκίλιο (*Ad Lucilium Epistulae Morales*) προσπαθώντας να του περάσει τις δικές του στωικές ιδέες σχετικά με την ζωή και την αντιμετώπισή της και να προσπαθήσει να τον μεταπείσει για τις ως τότε αρχές του. Τα γράμματα αυτά που αποτελούν σήμερα ένα 'ευαγγέλιο' στα χέρια των στωικών γράφηκαν σε ένα μεγάλο χρονικό διάστημα που μπορεί να φτάνει και τα επτά έως και δέκα χρόνια και σίγουρα περιλαμβάνουν τμήματα της ζωής του Σενέκα ως παιδαγωγού του κατοπινού αυτοκράτορα Νέρωνα.

Ο Λουκίλιος εκείνον τον καιρό βρισκόταν στην Σικελία. Προερχόταν από μεγάλη οικογένεια της Πομπηίας ή της Νάπολης και γρήγορα ανέβηκε με τις γνωριμίες και την δύναμή του σε ανώτερα επίπεδα της δημόσιας διοίκησης της Ρώμης. Στην Σικελία πρέπει να πήγε σαν Ρωμαίος Ιππότης - αξιωματούχος το 60 Μετά Χριστόν όταν ήταν τριάντα πέντε χρόνων και εκεί έμεινε για ένα αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα από την ζωή του πριν επιστρέψει στην Ρώμη.

Από τις επιστολές του Σενέκα ξέρουμε τμήματα των απαντήσεων που έστειλε ο Λουκίλιος προς τον Σενέκα και γνωρίσαμε με έμμεσο τρόπο έναν άνθρωπο ηδονιστή που ίσως να ήταν επηρεασμένος από τις επικούρειες αρχές και που ακριβώς γι' αυτό το λόγο ο Σενέκας ήθελε να τον επηρεάσει προς την δική του άποψη για την ζωή.

Οι επιστολές του Λουκίλιου προς τον Σενέκα (Ad Seneca Epistulae) συμπληρώνουν πλέον τον μονόλογο του Σενέκα και γίνονται ένας εμπειριστατωμένος διάλογος που αφορά την ζωή, τον θάνατο, τα πλούτη, την ασθένεια, τους άλλους ανθρώπους και το μέλλον όπως παρουσιαζόταν για έναν Ρωμαίο της εποχής του Σενέκα. Είναι όλες γραμμένες σε εξαιρετικά απλή γλώσσα και λίγο θυμίζουν τις εκλεπτυσμένες ρήσεις του στωικού στις απαντητικές επιστολές του. Ο Λουκίλιος δεν είναι μορφωμένος και αυτό φαίνεται. Όμως έχει μια άποψη για την ζωή - η οποία είναι επίκαιρη για κάθε χρονική στιγμή - την οποία δεν προσπαθεί να κρύψει. Ο Λουκίλιος δεν προσπαθεί να πείσει τον Σενέκα για το δίκαιο της δικιάς του άποψης. Δεν προσπαθεί καν να δείξει μέσα από τις απαντήσεις του το μάταιο των επιστολών του Σενέκα προς αυτόν. Γι' αυτόν είναι μάλλον ζήτημα καθαρά προσωπικό να γνωστοποιήσει στον Σενέκα απόψεις ριζικά διαφορετικές από τις δικές του ώστε να καταλάβει ίσως κάποια στιγμή πως δεν αξίζει να του στέλνει συνεχώς γράμματα χωρίς λόγο.

Ας δούμε για παράδειγμα την απάντηση στην πρώτη επιστολή του Σενέκα, αυτή που σχετίζεται με τον χαμένο χρόνο. Ο Σενέκας τονίζει στον Λουκίλιο την σημασία που έχει στην ζωή του ανθρώπου ο χρόνος. Ο χρόνος, για τον Σενέκα, είναι ένα συστατικό το οποίο δίνεται φειδωλά στους ανθρώπους και γι αυτό πρέπει να το διατηρούν με τον καλύτερο τρόπο και να μην το σπαταλούν και χαλάνε με τους οποιονδήποτε χαζούς τρόπους, μα να διατηρούν κάθε ώρα μέσα από το χέρι τους ώστε να μην χάνεται. Ιδού τμήμα της απάντησης του Λουκίλιου - σε μετάφραση από τα Λατινικά του Johnathan Aslix.

‘Μου γράφεις να κρατώ τον χρόνο μου σαν το πιο σημαντικό πράγμα που μου έχει δοθεί και να μην το σπαταλώ. Μου γράφεις να απαλλάσομαι από τις εργασίες του σήμερα, έτσι ώστε να μην είμαι δέσμιος αυτών την επόμενη ημέρα. Αλλά ποιος αλήθεια σου είπε πως εγώ νιώθω δέσμιος των πραγμάτων που κάνω. Ποιος σου είπε πως ο χρόνος που μας έχει δοθεί από τις ανώτερες φύσεις όσο και λίγος να είναι αυτός μερικές φορές δεν έχει δοθεί για να μπορεί να σπαταληθεί και να καλυφτεί με αυτό που εσύ ονομάζεις ‘ανόητο’ τρόπους.

Υπάρχουν πολλοί όμορφοι τρόποι για να μπορέσει κανείς να σπαταλήσει τον χρόνο που έχει ή που δεν έχει. Και αν δεν μπόρεσες εσύ μέσα στα εξήντα χρόνια της ζωής σου να το καταλάβεις αυτό τότε πάσχεις υπερβολικά από έλλειψη σοβαρότητας, γέρο. Είναι μεγάλη ανακάλυψη να μπορείς να δεις το πώς περνά ο χρόνος με την ευκολία της σπατάλης, και πως χάνονται οι στιγμές που ποτέ δεν πρόκειται να ξαναγυρίσουν. Η ομορφιά και η απόλαυση στον χρόνο, όπως και στα χρήματα, δεν είναι σε αυτά που διατηρούμε μα σε αυτά που σπαταλάμε σε πλούσια δείπνα, σε όμορφες γυναίκες και σε κοσμήματα και αρώματα που μας ομορφαίνουν και μας γεμίζουν με ζωντάνια.

Κανείς δεν κατάφερε να κερδίσει τον χρόνο που ποτέ δεν ξόδεψε. Κανείς δεν κατάφερε να πάρει πίσω τα χρόνια που άφησε πίσω από μελέτες και στιγμές του απείρου. Ο χρόνος αντίθετα φτάνει να σταματήσει όταν περνά με τις επαναλήψεις της σπατάλης. Και ο τελικός κερδισμένος είναι αυτός που δεν αντιλαμβάνεται πως περνούν οι σταγόνες του νερού μέσα στην κλεψύδρα της ζωής μας.

Αν ρωτάς για μένα, εγώ δεν έχω να περηφανευτώ άλλο από την αντίληψη αυτής της σημασίας και την τήρηση της σπατάλης σε όλα τα επίπεδα των στιγμών. Και αν θα ήθελες την δικιά μου συμβουλή, αν και από άνθρωπο νεώτερο από σένα, θα έπρεπε και συ αν και αργά να αρχίσεις να κάνεις το ίδιο. Δεν είναι αργά να αρχίσεις αν είσαι σίγουρος πως θα το μπορέσεις. Σε χαιρετώ.'

Όπως καταλαβαίνεται η αντίθεση μεταξύ μαθητή και δάσκαλου είναι εξαιρετικά έντονη και δείχνει ένα κλίμα αρκετά εχθρικό σε όλη την διδασχή του Σενέκα. Μέχρι τώρα, φυσικά, κανείς ιστορικός δεν θα περίμενε μια τέτοια αντιμετώπιση προς τον Σενέκα από τον Λουκίλιο και η απάντηση αυτή είναι στην πραγματικότητα μοναδική.

Ας δούμε άλλο ένα παράδειγμα. Η επιστολή έρχεται ως απάντηση στην δωδέκατη επιστολή του Σενέκα που αφορά την φιλοσοφία και τα πλούτη. Συγκεκριμένα ο Σενέκας παραινεί τον Λουκίλιο να ασχοληθεί με την απόκτηση γνώσεων και συγκεκριμένα με την γενική έννοια της φιλοσοφίας ακόμη και αν αυτό σημαίνει πως χρειάζεται να υπομένει σε φτώχεια και πείνα. Για τον Σενέκα καμία συλλογή αγαθών δεν είναι τόσο σημαντική όσο η συλλογή γνώσεων και πως σε τελική ανάλυση η συλλογή του πλούτου δεν μπορεί παρά να προκαλέσει δυστυχία και πόνο, ενώ η φιλοσοφία κάνει ακριβώς το αντίθετο: Οδηγεί στην εσωτερική νίκη και ευτυχία έναντι όλων των πραγμάτων του υλικού κόσμου. Να το απόσπασμα από την απάντηση του Λουκίλιου:

‘Γεροξεκούτη, πώς τολμάς να μου προτείνεις να ζήσω μέσα στην ανέχεια και στην πείνα, μόνο και μόνο για να μπορέσω να αποκτήσω αυτό που ονομάζεις εσύ με το χαζό μυαλό σου «φιλοσοφία». Γνωρίζεις στ’ αλήθεια

πόσο δύσκολο είναι να μπορέσεις να είσαι τμήμα της καλής κοινωνίας της Ρώμης και της Σικελίας που σήμερα βρίσκομαι χωρίς να μπορείς οικονομικά να ταΐσεις τους μεγαλύτερους από σένα ώστε να μπορέσουν να σε αποδεχτούν. Για να μπορέσεις αγαπητέ μου πολυλογία, να προχωρήσεις στην κοινωνία της Ρώμης που τόσο ένδοξα έχει καταφέρει να υποδουλώσει τους υπόλοιπους λαούς, δεν χρειάζεται να έχεις καμία άλλη γνώση από την γνώση των ανθρώπων και των καταστάσεων. Τα λόγια σου δείχνουν πόσο λίγο έχεις καταλάβει και εμένα μα και όλους τους υπόλοιπους που προσπαθούνε σήμερα να γίνουνε σημαντικά και επιφανή πρόσωπα.

Ο πλούτος είναι ο σκοπός όλων μας. Η δύναμη ο απώτερος σκοπός και μόνο μέσα από αυτά μπορεί κανείς να περάσει την ζωή του με μια σχετική ευφορία για τον εαυτό του μα και για τους γύρω του. Τι αξία έχουν οι δυνάμεις του μυαλού και της καρδιάς όταν κανείς είναι9 ντυμένος με τα κουρέλια των φιλοσόφων; Τι σημασία έχουν οι μεγαλεπήβολες απόψεις που εσύ και οι όμοιοί σου πρεσβεύουν όταν τα χνώτα σας βρωμάνε από την πείνα και τις κακουχίες και δεν θέλει κανείς να καθίσει δίπλα σας από τον φόβο πως τα λερωμένα σας ρούχα θα ποτίσουν την οσμή την δική μας.

Εδώ στην Σικελία έχω ένα τεράστιο σπίτι και δέκα δούλους. Από το πρωί ως το βράδυ άνθρωποι πάνε και έρχονται ζητώντας και δίνοντας πράγματα σε μένα και στους ανθρώπους μου. Τα πιθάρια μου είναι γεμάτα μέλι, κρασιά από την Ανατολή και λάδι. Τα γεύματά μου έχουνε γίνει διάσημα σε όλη την περιοχή και έρχονται όλο και περισσότεροι στα όργια μου με τις καινούριες δούλες από την Ελλάδα, την Σκυθία την Ισπανία και μερικές φορές από την ίδια την Ρώμη. Ο χρόνος μας περνάει γεμάτος από τις ηδονές που μόνο ο πλούτος μπορεί να μας προσφέρει σε μένα και στους συνεργάτες μου. Και αντί να γνωρίζουμε την πίκρα και τον πόνο της μελέτης στα σκοτεινά δωμάτια με το φως θλιβερών λυχναριών, γνωρίζουμε τα φώτα και την λάμψη του χρυσού και του πλούτου.

Γέρο Σενέκα, αν γνώριζες και συ τα λιγότερο από την ευτυχία που νιώθω δεν θα ξεστόμιζες τις αηδίες της στιγμής που σε κάνουν να πιστεύεις πως η φιλοσοφία σου μπορεί να μας ξεπεράσει με τον οποιονδήποτε τρόπο. Να θεωρείς τον εαυτό σου τυχερό που ο αυτοκράτορας δεν σε έχει ακόμη καταλάβει , γιατί αλλιώς θα περιφερόσουνα σαν σκύλος στο μέσο της Ρώμης, χωρίς καμία βοήθεια από την ηλίθια φιλοσοφία σου. Σε χαιρετώ.'

Ας δούμε άλλο ένα απόσπασμα με την απάντηση στην εννενηκοστή όγδοη επιστολή που αφορά την παροδικότητα των πραγμάτων που έρχονται με την τύχη.

‘Η τύχη είναι ο καλύτερος φίλος μου. Όλα όσα απόκτησα στην ζωή μου ήταν αποτέλεσμα των καλών συνθηκών που δημιουργήθηκαν με την

κατάλληλη ανταπόκριση της θεάς τύχης. Ώ γέρο γέρο, δεν καταλαβαίνει πως όλα όσα οι άνθρωποι έχουν είναι τελικά αποτελέσματα τριών ή τεσσάρων γεγονότων που έχουν συμβεί στις κατάλληλες στιγμές ώστε να αποτελέσουν τελικά τα σπέρματα της ζωής όπως εξελίσσεται στο μέλλον.

Εσύ πιστεύεις πως τίποτε δεν χρωστάς στην τύχη σου, μα αν η Αγριππίνα δεν τύχαινε να ακούσει το όνομά σου από τους κατάλληλους ανθρώπους ποτέ δεν θα γινόσουν ο παιδαγωγός του αυτοκράτορα και ποτέ δεν θα είχες την εξουσία που έχεις σήμερα και που μιλάς τόσο εκ του ασφαλούς. Είναι υποκρισία σε όλο του το μεγαλείο να ζεις μια κατάσταση και μια ζωή στηριγμένη στην τύχη και από την άλλη να συνεχίζεις να σαχλαμαρίζεις εμένα και τους γύρω σου απαρνούμενος, δήθεν, όλα όσα η τύχη μας φέρνει.

Η τύχη έχει να φέρει οτιδήποτε της προκαλέσεις φίλε μου. Αν μείνεις φυλακισμένος στα νύχια της θα σου φέρει τα χειρότερα που μπορείς να φανταστείς. Μα αν την εκμεταλλευτείς και παίξεις τα πράγματα με τον σωστό τρόπο μπορείς να κάνεις τα πάντα μαζί της.

Δεν υπάρχει τίποτε άλλο στον κόσμο από αυτήν και από όλες τις δουλειές που στηρίζονται επάνω της. Ο σύντροφός μου εδώ την Σικελία ο Τούλιος, για τον οποίο σου έχω μιλήσει τόσες φορές και συ τον έχεις απορρίψει με τον χειρότερο τρόπο χωρίς να τον γνωρίζεις καν, ήτανε και αυτός αποτέλεσμα μιας τύχης που οι θεοί μου πρόσφεραν μέσα από τον πλούτο και την δύναμη που έχω αυτή τη στιγμή.

Ζήσε την τύχη με όποιο τρόπο μπορείς να την κρατήσεις γιατί δεν έχεις τίποτε άλλο να κρατήσεις στην πενιχρή και θλιμμένη ζωή σου. Σου ορκίζομαι σε ονόματα των θεών πως το μέλλον σου δεν πρόκειται να είναι καλό μέσα από τις επιλογές σου για την γνώση και την φιλοσοφία. Τα χρόνια μπορεί να περνάνε Σενέκα μα αν προκαλείς την τύχη σου θα την βρεις μπροστά σου. Σε χαιρετώ'.

Σε αυτό το πνεύμα ανήκουν όλες, και οι εκατόν είκοσι, επιστολές που βρέθηκαν. Ο Λουκίλιος εμφανίζεται μέσα από αυτές σαν ένα πρόσωπο εντελώς διαφορετικό από αυτό που φανταζόμασταν διαβάζοντας τις επιστολές του Σενέκα. Ένας Ρωμαίος Ιππότης, φιλόδοξος και ηδονιστής που είναι ικανός να κάνει τα πάντα για την προσωπική του άνοδο και για την τελική του επάνοδο προς την Ρώμη. Τα λόγια του Σενέκα ρίχνουνε λάδι στην φωτιά του μυαλού του και απαντά σε καθένα από τα γράμματα του Σενέκα με ήρεμο αλλά εξαιρετικά οξύ τόνο. Πολλές φορές επαναλαμβάνεται. Πολλές φορές είναι εξαιρετικά λιγόλογος και καυστικός. Είναι όμως φανερό, ότι σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί σαν φίλος του Σενέκα και ακόμη περισσότερο να θεωρηθεί πως οι επιστολές του Σενέκα είχαν καμιά σημαντική επίπτωση στην συνέχεια της ζωής και της δράσης του.

Ο Λουκίλιος έφτασε πολύ ψηλά στην ιεραρχία της Ρώμης και από ότι φαίνεται από τις επιστολές αυτές δεν το κατάφερε με την στωικότητα και συγκαταβατικότητα του Σενέκα μα με αρκετές διπροσωπίες και - για να χρησιμοποιήσουμε μια κατοπινή έκφραση - μακιαβελισμούς που φαίνονται να κυριαρχούν στις δικές του απαντήσεις.

Δεν είναι η πρώτη φορά που αποκαλύπτονται τόσα πράγματα μέσα από την ανακάλυψη ενός κειμένου. Οι επιστολές του Λουκίλιου προς τον Σενέκα αποτελούν ένα μνημείο για όλες τις εποχές και αποκαλύπτουν μια σειρά από αλήθειες σχετικά με την ανθρώπινη φύση, την δύναμη και την αδυναμία της, που πολύ λίγα άλλα κείμενα θα μπορούσαν να τολμήσουν να έχουν την ειλικρίνεια να ξεκαθαρίσουν.